

SVEOPĆA MOLITVA BOGOSLUŽJA VELIKOG PETKA

Zvonko Pažin, Karlo Višaticki, Đakovo

Sveučilište u Osijeku
Katolički bogoslovni fakultet Đakovo
e-mail: zvonko.pazin@os.t-com.hr

UDK: 264-63+264-941.54
Izvorni znanstveni članak
Primljeno 2/2012.

Sažetak

Sveopća molitva na koncu službe riječi vuče svoje podrijetlo još iz apostolskih vremena, te je jedna od najstarijih sastavnica kršćanskoga bogoslužja uopće. Kada je ona koncem 5. st. zamijenjena litanijskim molitvama prije službe riječi, sveopća molitva je na svome originalnom i logičnom mjestu – nakon homilije – ostala samo u bogoslužju Velikoga petka, i to od 3. st. do danas. Danas se sastoji od deset poziva na molitvu s odgovarajućim molitvama za različite potrebe: za Crkvu, papu, biskupe, vjernike, katekumene, jedinstvo kršćana, Židove, nekršćane, nevjernike, upravitelje država te za različite potrebe. Tijekom povijesti neke su molitve promijenjene (molitva za cara zamijenjena je molitvom za upravitelje država), neke dodane (za one koji ne vjeruju u Boga), a neke posve izmijenjene (molitva za Židove, za jedinstvo kršćana i za nekršćane). Sveopća molitva Velikoga petka dragocjena je baština Crkve, a po sebi i model kako bi se ponovno mogla oplemeniti sveopća molitva u sklopu euharistije.

Ključne riječi: Sveopća molitva, Kyrie eleison, Veliki petak, molitva za cara, jedinstvo kršćana, molitva za Židove, Rimski misal.

UVOD

Sveopća molitva Velikog petka zacijelo je svojim velikim dijelom jedna od najstarijih sastavnica kršćanskog bogoslužja uopće. Neki autori smatraju da ona u manje-više današnjem obliku – izuzevši zazive za kršćanskoga cara i za pogane – potječe još iz vremena sv. Ciprijana († 258.) i Kornelija († 253.),¹ u vremenu kad

¹ Tako A. Baumstark, *Liturgie comparée. Principes et méthodes pour l'étude historique des liturgies chrétiennes*, (prir. B. Botte) Irénikon Chevertogne, Paris, 1953., 87. Vidi još: M. Righetti, *Storia liturgica, 1, Introduzione generale*, Ancora, Milano, 1964. (drugo fototipsko izdanje 2005.), 258.

je latinski počeo ulaziti u bogoslužje. Po svome sadržaju i strukturi to je molitva koja se u počecima redovito molila u euharistijskom slavlju na koncu službe riječi, što potvrđuje i Drugi vatikanski sabor, koji određuje: *Neka se nakon evanđelja i homilije opet uvede "zajednička molitva" ili "molitva vjernika"*, čime ističe da je ona u davnini postojala upravo na tome mjestu.²

U prvom poglavlju ovoga rada govori se općenito o sveopćoj molitvi u rimskoj tradiciji. Ona je do konca 5. st. slijedila nakon homilije, a zatim je zamijenjena litanijском molitvom sa zazivima *Kyrie eleison*. U drugom dijelu se predstavlja postanak i razvoj sveopće molitve Velikoga petka, koja je od svoga postanka do danas ostala na svome izvornom mjestu: nakon homilije, a od sredine prošloga stoljeća do danas neki su zazivi modificirani, a neki su posve zamijenjeni. Tu se osobito ističe molitva za Židove, za upravitelje država te za jedinstvo crkava.

I. SVEOPĆA MOLITVA U TRADICIJI RIMSKE CRKVE

1. Povijest

Prve tragove sveopće molitve nalazimo u Novom zavjetu.

Dakle, preporučujem prije svega da se obavljaju prošnje, molitve, molbenice i zahvalnice za sve ljude, za kraljeve i sve koji su na vlasti, da provodimo miran i spokojan život u svoj bogoljubnosti i ozbiljnosti. To je dobro i ugodno pred Spasiteljem našim Bogom, koji hoće da se svi ljudi spase i dođu do spoznanja istine (1 Tim 2,1-3).

Ova se preporuka očito odnosi na liturgijske sastanke. U molitve su se uključivale ne samo vlastite potrebe i potrebe Crkve nego i cijelog (poganskog) svijeta.³

U Apostolskim uputama (*Didaché*) nalazimo dio sveopće molitve koji se odnosi na Crkvu:

Spomeni se, Gospodine, Crkve svoje: izbavi je od svakoga zla i usavrši je u svojoj ljubavi pa je posvećenu saberi od četiri vjetra

² Liturgijska konstitucija *Sacrosanctum concilium*, br. 53, Drugi vatikanski koncil. Dokumenti, VII. izdanje, KS, Zagreb, 2008.

³ Molitva za različite potrebe postoji i u židovskoj predaji kao drevna molitva zvana *Osamnaest blagoslova (Tefilah)*. Za tekst usp. L. Della Torre (prir.), *Pregare l'eucaristia. Preghiere eucaristiche di ieri e di oggi per la catechesi e l'orazione*, Queriniana, Brescia, 1982., 35-40. Postoji hrvatski prijevod ove molitve: Š. M. Freiburger (preveo i uredio), *Molitvenik*, Zagreb, 1938. (reprint Zagreb, 1994.), 296-303.

u svoje kraljevstvo koje si joj pripremio jer tvoja je moć i slava u vjekove (10,5).⁴

U *Prvoj apologiji svetoga Justina* (oko godine 150.) prvi put se donosi točna struktura euharistijskog slavlja, u kojoj se onda nalazi i sveopća molitva. Nakon čitanja i nagovora (homilije) predstojnika, veli spis, *Zatim se dižemo svi zajedno i molimo molitve*.⁵ Nakon toga slijedi donošenje darova, euharistijska molitva i pričest. U istom spisu Justin govori o molitvama krštenika neposredno nakon krštenja, a prije zajedničke euharistije: *Zajedno govorimo žarke molitve za nas same i za onoga koji je prosvijetljen, za sve ostale gdje god se nalazili ...*⁶

Pobliži sadržaj njihovih molitava otkrivamo u Pismu Korinćanima Klementa Rimskoga (oko godine 96.).

- *Gospodine, molimo te budi nam pomoć i zaštitnik: spasi one koji su među nama u tjeskobi, pale pridigni; očituj se potrebnima; izliječi bolesne; obrati one koji su od tvoga naroda zalutali; gladne nahrani; oslobodi naše zatvorenike; slabe uspravi; malodušne ohrabri. Neka svi narodi o tebi znaju da si ti jedini Bog, a Isus Krist, tvoj Sluga, i mi da smo "tvoj narod i ovce tvoje paše" (Ps 78, 13).*

- *Ti si po djelima očitovao vječni raspored u svemiru. Ti si, Gospodine, saznao svijet. Vjeran si u svim pokoljenjima, pravedan u sudovima, čudesan u moći i veličanstvu; mudar si pri stvaranju i uman pri učvršćenju svega stvorenoga; dobar si u vidljivome i dobrotiv prema onima koji se u te pouzdaju. Milosrdan si i sućutan. Oprosti nam naša bezakonja, nepravde, padove i pogreške.*

- *Ne ubroji nijedan grijeh svojih slugu i sluškinja, već nas očisti pranjem svoje istine. Korake naše upravi da kroče u svetosti srca te da činimo što je dobro i ugodno pred tobom i pred onima koji nama ravnaju.*

- *Da, Gospodaru, neka tvoje lice bljesne na nama za dobra djela u miru, da budemo zaštićeni tvojom snažnom rukom, očuvani tvojom uzvišenom mišicom od svakoga grijeha te nas izbaviš od onih koji nas nepravedno mrze.*

⁴ *Apostolski oci II. Didaché, Klement Rimski: Pismo Korinćanima, Barnabina poslanica*, (preveo B. Jozić, uredio: I. Bodrožić) Verbum, Split, 2010., 25. Za tekst *Apostolskih uputa* usp. još: T. Šagi-Bunić, *Povijest kršćanske literature, 1, Kršćanska sadašnjost*, Zagreb, 1998., 49.

⁵ *Prva Apologija*, 67 (= PG 6,427-431); *Časoslov*, 2, 510-511.

⁶ Br 65,1; PG 6,429-430. Usp. G. Bossio *Iniziazione ai padri*, 1, Società editrice internazionale, Torino, 1964.

• *Udijeli slogu i mir nama i svima koji borave na zemlji kao što si dao našim ocima kada su te sveto zazivali u vjeri i istini. To je da budemo poslušni tvome svemogućemu i najizvršnijemu imenu kao i onima koji nas na zemlji vode i predvode.*

• *Ti si im, Gospodaru, dao kraljevsku vlast po svojoj veličanstvenoj i nebeskoj moći. To je da im se podložimo ukoliko spoznasmo da si im udijelio slavu i čast te se ničim ne suprotstavimo tvojoj volji. Udijeli im, Gospodine, zdravlje, mir, slogu, čvrstoću: da bez pomutnje izvršavaju vlast koju si im dao.*

• *Ti si, nebeski Gospodaru, kralju vjekova, dao ljudskim sinovima slavu, čast i vlast nad stanovnicima zemlje. Ti, Gospodine, usmjeri njihovo određivanje po dobru i ugodnu pred tobom, da im budeš milosrdan jer u miru i blagosti pobožno izvršavaju vlast koju si im udijelio.*

• *O jedini moćni da to i još veća djela za nas učiniš tebi zahvaljujemo po velikome svećeniku i zaštitniku svojih duša Isusu Kristu: neka ti je po njemu slava i veličanstvo i sada i za pokoljenja i za vjekove vjekova. Amen. (59,4-61-3)⁷*

Constitutiones apostolorum, sirijski dokument s konca 4. st. donosi 18 molitava koje su se govorile na koncu službe riječi: za mir, za Crkvu, za lokalnu zajednicu, za biskupe, za svećenike, đakone, čitače, pjevače, djevice, udovice, za one koji su u braku, za dobročinitelje, za novokrštenike, za otpadnike, za neprijatelje, za sve sabrane i za sve kršćane.⁸

U *Apostolskoj predaji*, spisu s početka 3. st. govori se o tome da novokrštenici neposredno nakon krštenja i pomazanja sudjeluju u molitvama, dakle, neposredno prije euharistijske službe, baš kao što je to i danas.⁹

Tragove sveopće molitve nalazimo i u službi Večernje u Jeruzalemskoj crkvi, kako to opisuje *Egerija* (sredina 4. st.), pri čemu djeca odgovaraju *Kyrie eleison*.¹⁰

⁷ Klement Rimski, *Pismo Korinćanima* (preveo, napisao uvod i bilješke M. Mandac), Split, 2007., 244-246. Usp. također: *Apostolski oci II. Didaché, Klement Rimski: Pismo Korinćanima, Barnabina poslanica*, (preveo B. Jozić, uredio: I. Bodrožić) Verbum, Split, 2010., 94-96.

⁸ Za tekst ove duge molitve usp. E. Lodi, *Enchiridion euchologicum fontium liturgicorum*, C. L. V. – Edizioni liturgiche, Roma, 1979., br. 608.

⁹ Za tekst usp. E. Lodi, *nav. dj.*, br. 288.

¹⁰ Usp. *Egerija, Putopis, br. 24.* (preveo, napisao uvod i bilješke M. Mandac), Služba Božja, Makarska, 1999., 195-196.

Augustin († 430.) molitve vjernika naziva *orationes Ecclesiae, quotidianae orationes, orationes quas semper habuit se habebit Ecclesia*.¹¹

Sredinom 5. st. Prospero iz Akvitanije, tajnik pape Leona Velikoga, tumačeći 1 Tim 2,1-3 govori kako svuda po svijetu vjernici mole za sve potrebe i onda poblize određuje:

*Crkva moli Boga ne samo za svete koji su već preporođeni u Kristu, nego i za sve vjernike i neprijatelje križa Kristova, za sve koji služe kumirima, za sve koji progone Crkvu i njezine članove, za Židove, za koje svjetlost evanđelja ne svijetli, zbog njihove sljepoće, za krivovjerce i raskolnike koji više ne poznaju jedinstvo vjere i ljubav. Što se za njih moli ako ne da odbace svoje zablude i obrate se Bogu, prime vjeru, prime ljubav te, oslobođeni tame neznanja, dospiju do spoznanja istine?*¹²

U svakom slučaju, molitva vjernika na koncu službe riječi zabilježena je sve do pape Feliksa III. (483.-492.).¹³ Međutim, njegov nasljednik Gelazije (492.-496.), po uzoru na grčku liturgiju, uveo je litanijsku molitvu na početku mise,¹⁴ pri čemu se nakon svakog zaziva pjevalo *Kyrie eleison*.¹⁵ Kako je dotadašnja molitva vjernika (nakon evanđelja i homilije) izgledala kao ponavljanje, on ju je jednostavno ukinuo.¹⁶ Tako je ostala samo litanijska molitva na početku mise.¹⁷ Zanimljivo je da je u prethodnom izdanju Misala u Redu mise nakon Vjerovanja svećenik trebao još reći *Gospodin*

¹¹ Usp. P. De Clerck, *La "prière universelle" dans les liturgies latines anciennes. Témoignages patristiques*, Aschendorf, Münster Westfalen, 1977, 43-45.

¹² Prospero iz Akvitanije, *De vocatione omnium gentium* I,12: PL 51,664-665. Usp. još: P. De Clerck, *La preghiera universale. Le lezioni della storia*, u: Rivista liturgica 97/6(2010)865-875, ovdje: 868.

¹³ Usp. P. Sorci, *Il paradigma del venerdì santo*, u: Rivista liturgica 97/6(2010)935-943, ovdje 935.

¹⁴ Usp. npr. Z. Kurečić (prir.), *Bizantsko-hrvatski Liturgikon*, Zagreb, 1999., 57-59.

¹⁵ Poslije će papa Grgur Veliki, na prigovor Ivana iz Sirakuze da je ova molitva preuzeta od Grka, odgovoriti kako to nije točno, jer kod Grka svi govore *Kyrie eleison*, dok u Rimu to najprije kažu klerici, a puk odgovara. Međutim, očita je sličnost s istočnom praksom. Usp. *Epistola IX.*, (PL 77, 955). Usp. još: D. Kniewald, *Liturgika*, Zagreb, 1937., 231.

¹⁶ Sveopća molitva nakon evanđelja zadržala se u rimskoj liturgiji još na Veliku srijedu, i to sve do 8. st., kako stoji u *Ordines Romani XXIV* u: M. Andrieu (prir.) *Les Ordines Romani du haut moyen age*, III, Louvain, 1971., 288. (PL 78,950). Usp. J. A. Jungmann, *Missarum sollemnia. Eine genetische Erklärung der römischen Messe*, I, Herder, Wien, 1952, 61.

¹⁷ Usp. M. Righetti, *Storia liturgica*, 3. *La messa*, Ancora, Milano, 1966. (fototipsko izdanje 2005.), 213-218.

s vama, a nakon toga piše: *Postea dicit "Oremus" et antifonam ad Offertorium.*¹⁸ Taj oremus očito je ostatak predgelazijanskog poziva na sveopću molitvu.

2. Litanijska molitva i *Kyrie eleison*

Gelazijeva litanijska molitva (na početku mise) poznata je kao *Deprecatio Gelasii*. Smatra se da je autentična, tj. da ju je sastavio Gelazije ili njegov tajnik. Donosimo tekst prema 3. kanonu pokrajinskog sabora u Vaisonu (danas Vaison-la Romaine) iz godine 529., dakle tridesetak godina nakon smrti pape Gelazija. Zazive je pjevala *shola cantorum*, a puk bi odgovarao s *Kyrie eleison*.

Dicamus omnes: Domine exaudi et miserere.

Patrem Unigeniti et Dei Filium Genitoris ingeniti et sanctum Deum Spiritum fidelibus animis invocamus / Kyrie eleison.

I. Pro immaculata Dei vivi ecclesia, per totum orbem constituta / divinae bonitatis opulentiam deprecamur / Kyrie eleison.

II. Pro sanctis Dei magni sacerdotibus et ministris [sacri altaris] cunctisque Deum verum colentibus populis / Christum Dominum supplicamus. [Ky. el.]

III. Pro universis recte tractantibus verbum veritatis / multiformem Verbi Dei sapientiam peculiariter obsecramus. [Ky. el.]

IV. Pro his qui se mente et corpore propter caelorum regna castificant, et spiritualium labore desudant / largitorem spiritualium munerum obsecramus. [Ky. el.]

V. Pro religiosis principibus omnique militia eorum qui iustitiam et rectum iudicium diligunt / Domini potentiam obsecramus. [Ky. el.]

VI. Pro iocunditate serenitatis et opportunitate pluviae atque aurarum vitalium blandimentis ac diversorum temporum pro spero cursu rectorem mundi Dominum deprecamur. [Ky. el.]

VII. Pro his quos prima christiani nominis initiavit agnitio, quos iam desiderium gratiae caelestis accendit / omnipotentis Dei misericordiam obsecramus. [Ky. el.]

VIII. Pro his quos humanae infirmitatis fragilitas, et quos nequitiiae spiritualis invidia, vel varius saeculi error involvit / Redemptoris nostri misericordiam imploramus. [Ky. el.]

IX. Pro his quos peregrinationis necessitas, aut iniquae

¹⁸ *Missale Romanum ex decreto sacrosancti concilii Tridentini restitutum summorum pontificum cura recognitum*. Editio prima iuxta typicam, Romae-Turonibus-Parisiis, 1962. (= M 1962.), 311.

potestatis oppressio vel hostilitatis vexat aerumna / Salvatorem Dominum supplicamus. [Ky. el.]

X. Pro iudaica falsitate ... aut heretica pravitate deceptis vel gentilium superstitione perfusis / veritatis Dominum deprecamur. [Ky. el.]

XI. Pro operariis pietatis et his, qui necessitatibus laborantium fraterna caritate subveniunt / misericordiarum Dominum deprecamur. [Ky. el.]

XII. Pro omnibus intransitibus in haec sanctae domus Domini atria ... religioso corde et supplici devotione convenerunt / Dominum gloriae deprecamus. [Ky. el.]

XIII. Pro emundatione animarum corporumque nostrorum, et omnium venia peccatorum / clementissimum Dominum supplicamus. [Ky. el.]

XIV. Pro refrigerio fidelium animarum, praecipue sanctorum domini sacerdotum, qui huic ecclesiae praefuerunt catholicae / Dominum spirituum et universae carnis iudicem deprecamur. [Ky. el.]

XV. Mortificatam vitiis carnem et viventem fide animam / praesta, Domine, praesta.

XVI. Castum timorem et veram dilectionem / praesta, Domine, praesta.

XVII. Gratum vitae ordinem et probabilem exitum / praesta, Domine, praesta.

XVIII. Angelum pacis et solacia sanctorum / praesta, Domine, praesta.

Nosmetipsos et omnia nostra quae orta / quae aucta per Dominum / ipso auctore suscipimus / ipso custode retinemus / ipsiusque misericordiae et arbitrio / providentiae commendamus / Domine miserere.¹⁹

Molitvene su nakane, dakle, za Crkvu, kler, redovnike, državnike, lijepo vrijeme, katekumene, zabludjele, hodočasnike, itd. I ovdje ima osamnaest zaziva (kao u židovskom Tefilah). Stotinu godina kasnije papa Grgur Veliki (590.-604.) odredio je da se u misama preko tjedna ne govore molitveni zazivi, nego samo poklik *Kyrie eleison* i *Christe eleison*, uz ovo obrazloženje: "U svakodnevničkim misama neke stvari koje se običavaju kazivati (u svećanim misama) ne kazujemo, nego govorimo samo *Kyrie eleison*

¹⁹ E. Lodi, *Nav. dj.*, br. 742. Tekst se također može naći i u: P. De Clerck, *La preghiera...*, 871-872; B. Capelle, *Le Kyrie de la messe et le pape Gélase*, u: *Revue bénédictine* 46(1934), 126-144; J. A. Jungmann, *nav. dj.*, 434-435; PL 101, 560.

i *Christe eleison*, da bismo se malo duže zadržali u ovim molitvama.”²⁰ Međutim, uskoro su molitvene nakane posve iščeznule, a preostali su samo poklici *Kyrie eleison* i *Christe eleison*. Tome je pridonijelo vjerojatno i to što je puk sve manje sudjelovao u bogoslužju, tako da je *shola* pjevala i molitvene zazive i *Kyrie eleison*.²¹

Izvan službenog reda mise u nekim su krajevima postojale i neslužbene molitve vjernika poslije homilije. Takve su se molitve (poznate kao *prières du prône*)²² održavale u nekim dijelovima Francuske, a zabilježene su i u Italiji, Njemačkoj, Poljskoj, Češkoj sve do polovice 20. st.²³ Nešto je poznato i u nas, kao npr. *Molitve poslije propovijedi*²⁴ i *preporuke*.²⁵

²⁰ *Epistola IX.*, (PL 77,955). Usp. D. Kniewald, *Liturgika ...*, 231.

²¹ Usp. M. Righetti, *Storia liturgica*, 3. *La messa*, 213-218; J. A. Jungmann, *Nav. dj.*, 429-443; A. Nocent, *Storia della celebrazione dell'eucaristia*, u: S. Marsili – A. Nocent – M. Augé – A. J. Chupungco (prir.), *Anàmnesis*, 3/2, Marietti, Casale Monferrato, 1983., 217-223.

²² *Prône* su vrata na pričesnoj ogradi. Bile su to, dakle, molitve puka.

²³ Evo jedne odredbe iz 915.: *Nedjeljom i blagdanima nakon što u misi bude održana homilija puku, neka svećenik, u skladu s apostolskom predajom, preporučuje svima da zajedno izreknu molitvu Gospodinu za različite potrebe: za kraljeve i upravitelje Crkava, za mir, za zaustavljanje kuge, za bolesnike koji u istoj župi leže u postelji, za one koji su nedavno preminuli. U svakoj od ovih molitava puk u tišini izmoli molitvu Gospodnju. Svećenik zatim svečano zaključiti molitve rečene za svaku pojedinu nakanu. Nakon toga se slavi sveta žrtva. Apostol, naime, veli: "Dakle, preporučujem prije svega da se obavljaju prošnje, molitve, molbenice i zahvalnice ..." (slijedi cijeli tekst 1 Tim, 2,1-2). Usp.: Reginone iz Prüma, *De ecclesiastica disciplina libri duo*, 1,190 (PL 132,224-225a). Usp. talijanski tekst: C. Giraud, *La preghiera dei fedeli tra eclissi e clandestinità. La sopravvivenza ufficiosa delle suppliche dopo le letture*, u: *Rivista liturgica* 97/6(2010)876-892, ovdje: 877-878.*

²⁴ 1. Znamenje svetoga križa, 2. Očenaš, 3. Zdravo Marijo, 4. Slava Ocu, 5. Vjerovanje, 6. Deset zapovijedi Božjih, 7. Pet zapovijedi crkvenih, 8. Sedam svetih sakramenata, 9. Pet poglavitih istina kršćanskih, 10. Dužnosti kršćanske, 11. Tri bogoslovne Kreposti, 12. Djelo vjere, 13. Djelo ufanja, 14. Djelo ljubavi, 15. Četiri posljednje stvari čovjeka, 16. Sedam glavnih grijeha. Usp. *Novi Vijenac molitava i bogoljubnih pjesama za hrvatski katolički puk biskupije bosanske i srjemske*, Tisak i naknada Prve hrvatske dioničke tiskare Osijek, 1925., 29-35. U nekim su se crkvama ovi obrasci kao molitve i repertorij kršćanskih istina govorile naizust prije početka mise. Osim toga, svećenik bi tihu latinsku misu više puta prekidao potičući vjernike da u određenom dijelu mise mole Očenaš ili desetinu krunice na pojedine nakane.

²⁵ Preporuke su pučke obiteljske molitve. Predmolitelj kaže npr.: "Reći ćemo jedan Očenaš, jednu Zdravomariju i jedan Slava Ocu za sve pokojne..." i nakon toga se te molitve izmole. Takvih je molitvenih nakana znalo biti na desetke. Usp. npr. *Biserje sv. Ante*, Sarajevo, 1982.,²⁴ 41-44.

Prema već spomenutoj odredbi iz Liturgijske konstitucije *Sacrosanctum concilium* 53, pojavili su se obrasci molitve vjernika i prije izdanja obnovljenog Misala 1970. godine.²⁶

II. SVEOPĆA MOLITVA VELIKOGA PETKA

Ono što se dogodilo u Redu mise za pape Gelazija – da je sveopća molitva (nakon homilije) praktički zamijenjena litanjskim molitvama s *Kyrie eleison* prije biblijskih čitanja, nije se moglo dogoditi u bogoslužju Velikoga petka, jer to nije euharistijsko slavlje. Tako je ispalo da je drevna sveopća molitva sačuvana isključivo u bogoslužju Velikoga petka.

A. Povijest

Najstariji formular nalazimo u Gelazijevu sakramentaru (br. 399-417)²⁷ i – tek nešto izmijenjen – u Grgurovu sakramentaru (br. 338-355).²⁸ Ostali sakramentari preuzimaju ove tekstove.²⁹ Devet je molitvenih nakana, koje se sastoje od poziva na molitvu i same molitve, prije koje đakon pozove vjernike da kleknu, ostanu u tišini te da ustanu (*Flectamus genua – Levate*). Neki autori smatraju da je u počecima bio samo ovaj poziv na molitvu (koji je i sročćen kao molitva), a da su same molitve dodane kasnije,³⁰ što se može vidjeti

²⁶ Nudi se nekoliko obrazaca. Molitva *Bože, daj mir, jedinstvo svetoj Crkvi kršćanskoj*, u Dalmaciji se pjevala na Veliki petak poslije Muke (bila je to, očito, pučka verzija sveopće molitve), ali i u došašću i korizmi. Drugi obrazac: *Da se dostojiš svoju svetu Crkvu ravnati i uzdržati* preuzet je iz Litanija svih svetih. Usp. J. Radić (prir.), *Misal za sve dane u godini*, Makarska, 1967., 249-253; J. Radić (prir.), *Bogoslužje. Misal i Brevijar za vjernike*, Makarska, 1965., 93-94; F. Veraja (prir.), *Nedjeljni i blagdanski Misal*, Rim, 1966., 29-30.

²⁷ L. C. Mohlberg (prir.), *Liber sacramentorum Romanae Aeclesiae ordinis anni circuli (Sacramentarium Gelasianum)*, Casa editrice Herder - Roma, 1981. (=GeV).

²⁸ J. Deshusses (prir.), *Le sacramentaire Grégorien, 1 Le Sacramentaire, Le Supplément d'Aniane*, Fribourg, 1979. (=GrH).

²⁹ *Sacramentaire Gelasien de Gellone. [Liber sacramentorum Engolismensis (Gel VIII. sec)] Liber Sacramentorum Engolismensis. Manuscript B.N. Lat. 816. Le Sacramentaire Gélisien d'Angoulême*. Edited by Saint-Roch Patrick. (Corpus Christianorum, ser. Latina, CLIXC.) Pp. xxviii + 5,908 and 2 plates. Turnhout: Brepols, 1987 (=Gel), br. 652-678; A. Paredi (prir.), *Sacramentarium Bergomense*, Bergamo, 1962. (=Ber) br. 504-521; L. C. Mohlberg (prir.), *Missale Gallicanum Vetus (Cod. Vat. Palat. lat. 493)*, Herder - Roma, 1958., (=MGaV) br. 94-111.

³⁰ Tako G. Wills, *Essays in Early Roman Liturgy*, SPCK, London, 1964, 3-48; usp.: P. De Clerck, *La preghiera*, 869.

i iz Misala iz Bobbija, gdje samo jedna molitva zaključuje jedanaest zaziva.³¹

Svi kasniji misali (uz zanemarive izmjene) preuzimaju verziju iz Grgurova sakramentara,³² pa tako i Misal Pija V. godine 1570.³³ Nakon tog misala pa do danas ove su molitve pet puta doživjele promjene.

- Godine 1860. dana je mogućnost da se ispusti molitva za kralja (očito nakon što je 1859. nasilno iz Papinske Države otrgnuta pokrajina Emilia Romagna, te 1860. Umbrija i Abruzzo).³⁴

- Godine 1956. s reformom cijelog Velikog tjedna, u sveopćoj molitvi Velikoga petka umjesto molitve za cara uvedena je nova molitva, za upravitelje država, a molitvi za heretike i shizmatike dan je naslov "Za jedinstvo Crkve". U molitvi za Židove ponovno je uvedeno poklecanje.³⁵

- Godine 1959. Ivan XXIII. izmijenio je molitvu za Židove.³⁶

- Pavao VI. je 1965. modificirao četiri molitve: za Crkvu, za jedinstvo kršćana, za Židove i za one koji ne vjeruju u Krista.³⁷

³¹ E. A. Lowe (prir.), *The Bobbio Missal. A Gallican Mass-book*, Henry Bradshaw Society, London, 1917., 67-69.

³² Tako npr. R. Lippe (prir.), *Missale Romanum Mediolani 1474. (Ordo Missalis secundum consuetudinem Romanae curie)*, London 1899., 167-170 (= M 1474). Podsjetimo da je taj misal preveden na hrvatski i tiskan glagoljicom kao prva poznata tiskana knjiga na hrvatskom već 1483. pod naslovom *Misal po zakonu rimskoga dvora*.

³³ M. Sodi – A. M. Triacca (prir.) *Missale Romanum. Editio Princeps (1570)* (fototipsko izdanje), Libreria editrice vaticana 1998., 246-248. Primjera radi navedimo jedno od zadnjih izdanja prije 1956.: *Missale Romanum ex decreto sacrosancti Concilii Tridentini Restitutum, S Pii V Pontificis Maximi iussu editum aliorum pontificum cura recognitum a Pio X reformatum et Benedicti XV auctoritate vulgatum*, Marietti Torino – Rim, 1949., 144-150.

³⁴ Usp. P. De Clerck, *La preghiera ...*, 869.

³⁵ *Ordo Hebdomadae Sanctae instauratus*. Editio iuxta typicam vaticanam, Ratisbonae, 1956. Kako je u to vrijeme u nas bilo velikih teškoća oko tiskanja vjerskih knjiga, pa i onih liturgijskih, vrijedno je spomenuti kako je *Vjesnik dakovačke biskupije*, kao jedna od rijetkih katoličkih tiskovina, donosio dokumente i upute za slavljenje obnovljenoga obreda Velikoga tjedna na hrvatskom jeziku. Usp. Z. Pažin, *Obnova Vazmenog bdjenja u "Vjesniku biskupije dakovačke"*, u: *Diacovensia* 1 (1994), 328-333. Uskoro se pojavio cjelokupan prijevod bogoslužja Velikoga tjedna: P. Vlašić (prir.), *Sveta sedmica*, Dubrovnik, 1959.

³⁶ Usp. *Ephemerides liturgicae* 74 (1960), 133-134.

³⁷ Usp. *Variationes in Ordinem Hebdomadae sanctae inducendae. Editio Typica*, Typis Polyglottis Vaticanis, 1965., 19-22. Tekst se nalazi i u: *Ephemerides liturgicae* 80 (1966), 49-51. Tako obnovljeni obred objavljen je u nekoliko hrvatskih prijevoda: *Obnovljeni Obred svete sedmice*, Vatikanska tiskara

• Novi Misal 1970. donosi nove molitve za upravitelje država, za jedinstvo kršćana, za Židove, za one koji ne vjeruju u Krista te za one koji Boga ne priznaju, tako da sada ima ukupno deset molitava. Molitve su iste u sva tri poslijesaborska izdanja Misala.³⁸

B. Današnje ustrojstvo

Poziv na molitvu. Prvo izdanje određuje da *svećenik* govori poziv na molitvu,³⁹ drugo izdanje veli da poziv na molitvu govori *đakon*,⁴⁰ a u trećem se izdanju to još proširuje i veli da zazine govori *đakon*, a ako njega nema *službenik laik (minister laicus)*.⁴¹ Oba se hrvatska prijevoda temelje na tipskom izdanju Misala iz godine 1970. te ne spominju ni *đakona* ni *laika*.⁴²

Flectamus genua. Gelazijev sakramentar, Sakramentar iz Gellona te Misal po zakonu rimskog dvora iz godine 1474. izrijekom vele da nakon poziva na molitvu *đakon* veli *Flectamus genua* i malo kasnije *Levate*. Tridentiski misali do 1956. određuju da *đakon* veli *Flectamus genua*, a *subđakon* *Levate*. Misal iz 1962. ne spominje više *subđakona*. Misali nakon Drugoga vatikanskog sabora *đakonov* poziv stavljaju kao mogućnost.⁴³

Dodatne molitve. Sva tri misala poslije Sabora određuju da u slučaju velike i javne potrebe biskup može uvesti i dodatne molitve.

Ispuštanje nekih molitava. Misali iz 1970. i 1975. spominju da *svećenik* od navedenih molitava može izabrati one koje više odgovaraju mjesnim prilikama (s tim da sačuva redosljed),⁴⁴ dok

“Polyglotta”, 1967.; J. Radić (prir.), *Misal...*; J. Radić (prir.), *Bogoslužje...*; F. Veraja (prir.) *Nedjeljni i blagdanski ...*

³⁸ *Missale Romanum ex decreto sacrosancti oecumenici concilii Vaticani II instauratum, auctoritate Pauli PP. VI promulgatum*, Editio typica, Typis Polyglotis Vaticanis 1970 (= M 1970); *Missale Romanum ex decreto Sacrosancti oecumenici Concilii Vaticani II instauratum, auctoritate Pauli PP. VI promulgatum*, Editio typica altera, Libreria Editrice Vaticana, 1975 (= M 1975); *Missale Romanum ex decreto Sacrosancti oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum Ioannis Pauli PP. cura recognitum*, Editio tertia, Typis Vaticanis 2002 (= M 2002).

³⁹ M 1970, 251.

⁴⁰ M 1975, 250.

⁴¹ M 2002, 314.

⁴² *Rimski misal. Sveti tjedan. Pastoralno izdanje*, KS, Zagreb, 1971. (= ST 1971), 118; *Rimski misal. Veliki tjedan*, KS, Zagreb, 1990. (= VT 1990), 128.

⁴³ M 1970 i M 1975 vele da o tome odlučuje Biskupska konferencija, a M 2002 to proširuje govoreći da se ti pozivi jednostavno mogu dodati – prema običaju.

⁴⁴ Pri tome se poziva na Opću uredbu Rimskog misala, br. 46, iako se u tome broju govori općenito o sveopćoj molitvi, ali ne i o onoj na Veliki petak.

te odredbe u Misalu iz 2002. nema, što se čini puno razumnijim.⁴⁵ Donosimo današnji redosljed i tekst, a povijesne ćemo inačice naznačiti.

1. *Pro sancta Ecclesia*

Oremus, dilectissimi nobis,⁴⁶ pro Ecclesia sancta Dei, ut eam Deus et Dominus noster pacificare, adunare⁴⁷ et custodire dignetur toto orbe terrarum, detque nobis, quietam⁴⁸ et tranquillam vitam degentibus, glorificare Deum Patrem omnipotentem.

Omnipotens sempiternus Deus, qui gloriam tuam omnibus in Christo gentibus revelasti: custodi opera misericordiae tuae, ut Ecclesia tua, toto orbe diffusa, stabili fide in confessione tui nominis perseveret.⁴⁹

U svim izvorima do 1965. nakon *toto orbe terrarum* slijedilo je *subiciens ei principatus et potestates*, što je 1965. ispušteno.⁵⁰ Naime, iako se u 1 Kor 15,24 veli: *Kad (Krist) preda kraljevstvo Bogu i Ocu, pošto obeskrjepi svako Vrhovništvo, svaku Vlast i Silu*, što se, po sebi, može primijeniti i na Crkvu, koja je Tijelo Kristovo, očito se smatralo prenapadnim i "bojovnim" zadržati ove riječi. Izraz *quietam et tranquillam vitam* preuzet je iz 1 Tim 2,2. U molitvi se naglašava univerzalnost Crkve: Izraz *gentibus* (poganima)⁵¹ označava da je Božje spasenje upravljeno svim narodima.⁵²

2. *Pro Papa*

Oremus et pro beatissimo Papa nostro N., ut Deus et Dominus noster, qui elegit eum in ordine episcopatus, salvum

⁴⁵ Ne vidimo razloga zašto bi se ijedna od tih molitava trebala ispustiti. To su molitve za cijelu, a ne samo mjesnu Crkvu. Ako npr. u nekoj Crkvi i nema katekumena, dolikuje da se za njih moli, jer je to potreba cijele Crkve.

⁴⁶ GeV 400 dodaje: *in primis*.

⁴⁷ GrH 388 ispušta *adunare*, a MGaV 94 i Ber 504 umjesto *adunare* imaju: *multiplicare*.

⁴⁸ GrH 388 ispušta *quietam*.

⁴⁹ Ista se molitva nalazi i u zavjetnoj misi za Crkvu, M 2012, 1078.

⁵⁰ Usp. *Variationes*, 19-20. Usp. još: R. Kasczynski (prir.), *Enchiridion documentorum instaurationis liturgicae, 1 (1963-1973)*, Marietti, 1976., br. 393., 127.

⁵¹ U crkvenom latinskom *gentes* označava (poganske) narode, a izraz *populus* označava kršćanski puk. U prijevodima se, međutim i *gentes* i *populi* često jednako prevodi kao *narodi*.

⁵² To se naročito naglašava u poslanju svetoga Pavla: on je i odlučen upravo za to da Kristovo ime pronese poganima (*gentes*), tj. ne-Židovima (usp. Dj 9,15; 1 Tim 4,17, ali i Otk 7,9).

atque incolumem custodiat Ecclesiae suae sanctae, ad regendum populum sanctum Dei.⁵³

Omnipotens sempiterne Deus, cuius iudicio universa fundantur, respice propitius ad preces nostras, et electum nobis Antistitem tua pietate conserva, ut christiana plebs, quae te gubernatur auctore, sub ipso⁵⁴ Pontifice, fidei⁵⁵ suae meritis augeatur.

Ovaj tekst slijedi verziju iz Grgurova sakramentara 340-341. U Gelazijevu sakramentaru 402-403 i Sakramentaru iz Gellonea 655-657 tekst je nešto proširen. Na početku se veli: *Oremus et pro famulo dei papa nostro sedis apostolicae Illo et pro antestite nostro Illo*. Moli se, dakle, za papu, ali i za mjesnoga biskupa. Dosljedno tome u molitvi se (u množini) spominju *antestites*⁵⁶ i *auctoribus*. Kao i u svim sveopćim molitvama i ovdje se odmah nakon molitve za Crkvu nastavlja s molitvom za papu, koji označava jedinstvo Kristove Crkve.

3. *Pro omnibus ordinibus gradibusque fidelium*

Oremus et pro Episcopo nostro,⁵⁷ pro omnibus Episcopis, presbyteris, diaconis Ecclesiae, et universa plebe fidelium.⁵⁸

Omnipotens sempiterne Deus, cuius Spiritu totum corpus Ecclesiae sanctificatur et regitur, exaudi nos pro ministris tuis supplicantes, ut, gratiae tuae munere, ab omnibus tibi fideliter⁵⁹ serviat.

U molitvi za biskupa, sve biskupe, zaređene službenike i sav vjerni puk naglašava se da služimo jedni drugima, a svi zajedno Bogu. Svi izvori do 1970. ovdje još dodaju: *subdiaconibus, acolytis, exorcistis, lectoribus, ostiariis, confessoribus, virginibus, viduis, a Ber k tome još i orfanis*. Možda bi se danas moglo pojedinačno ili općenito spomenuti i nositelje službi (akolite, čitače, i općenito one koji imaju neku određenu službu u zajednici).

⁵³ GeV 402 i Gel 655 spominju papu i biskupa: *Oremus et pro famulo dei papa nostro sedis apostolicae Illo et pro antestite nostro Illo ...*

⁵⁴ Svi izvori do 1970. umjesto *ipso* imaju *tanto*.

⁵⁵ Svi izvori do 1970. umjesto *fidei* imaju *credulitatis*.

⁵⁶ Gramatički bi ispravno bilo *antistites*.

⁵⁷ Svi izvori do 1970. nemaju molitvu za vlastitog biskupa, nego samo za sve biskupe.

⁵⁸ Svi izvori do 1970. umjesto *universa plebe fidelium* imaju: *et pro omni populo sancto Dei*.

⁵⁹ Ber dodaje: *et munde*.

Zanimljivo je da jedan naš prijevod iz 1921. prije molitve za sve biskupe umeće posebnu molitvu za mjesnoga biskupa (čega nema u onodobnim latinskim predlošcima):

Molimo i za prebogoljubnoga Biskupa našega N., da Bog i Gospodin naš, koji je svojim smilovanjem na njegova ramena stavio breme ove Biskupije, milost mu udijeli dobrostivosti svoje, e da pridružen veličinom tegote ne obnemogne mlohavošću ljudske slabosti.

Bože, koji i ako velik u velikim stvarima, ipak slavan činiš čudesa u najmanjim: podaj sluzi svome N. Biskupu našem prebogoljubnomu, da dostojno služi svetim Otajstvima, i da ga u svemu tvoje milosrgje zaštiti, koga krivica vlastite savjesti objijegjuje.⁶⁰

4. *Pro catechumenis*

Oremus et pro catechumenis (nostris), ut Deus et Dominus noster adaperiat aures praecordiorum ipsorum ianuamque misericordiae, ut, per lavacrum regenerationis accepta remissione omnium peccatorum, et ipsi inveniantur in Christo Iesu Domino nostro.

Omnipotens sempiterne Deus, qui Ecclesiam tuam nova semper prole fecundas, auge fidem et intellectum catechumenis (nostris), ut, renati fonte baptismatis, adoptionis tuae filiis aggregentur.

I ova je molitva u potpunosti ostala ista, od samih početaka, do danas.⁶¹ Ona sjajno sažima Pavlov nauk: po krštenju postajemo posinci – posvojena djeca Božja, a posinci su izjednačeni sa sinovima: *Više nisi rob nego sin; ako pak sin, onda i baštinik po Bogu* (Gal 5,7, usp. još Rim 8,15).

5. *Pro unitate Christianorum*

a) Povijest

Poziv na molitvu i molitva isti su u svim izvorima do 1956., i to kao molitva broj 7:

Oremus et pro hereticis et schismaticis, ut Deus ac Dominus noster eruat eos ab erroribus universis et ad sanctam matrem Ecclesiam catholicam atque apostolicam revocare dignetur.

⁶⁰ P. Vlašić (prir.), *Obredi Velike sedmice po novom Misalu i Brevijaru*, Jadran, Dubrovnik, 1921., 149.

⁶¹ Anamnetski dio ove molitve isti je kao i u zbornoj molitvi u ponedjeljak vazmene osmine.

*Omnipotens sempiterne Deus, qui salvos omnes et neminem vis perire, respice ad animas diabolica fraude deceptas; ut omni heretica pravitate deposita errantium corda resipiscant, et ad veritatis tuae redeant unitatem.*⁶²

Ovoj molitvi je 1956. dodan samo "blaži" naslov: *Pro unitate Ecclesiae* ali je tekst ostao isti.⁶³ Heretici i shizmatici ovdje se označuju kao oni koje je đavao zaveo svojom lukavošću.

Pavao VI. godine 1965. uvodi novu molitvu, naslovljenu *Pro unitate christianorum*.

Oremus et pro universis fratribus in Christum credentibus, ut Deus et Dominus noster eos, veritatem facientes, in una Ecclesia sua congregare et custodire dignetur.

Omnipotens sempiterne Deus, qui dispersa congregas: respice ad oves gregis tui; ut, quos unum baptisma sacrauit, eos et fidei iungat integritas et vinculum caritatis.⁶⁴

Pristup je pozitivan. Očito je da se nakon Drugoga vatikanskog sabora smatralo nepriličnim govoriti o drugim kršćanskim zajednicama kao o krivovjercima i raskolnicima. Ne naglašavaju se zablude drugih kršćana niti ih se obilježava kao one koje je sotona zaveo. Molitva se nadahnjuje Novim zavjetom: Crkva moli da Krist, Spasitelj svih ljudi,⁶⁵ sabere sve raspršene ovce svoga stada,⁶⁶ jer, povezuje nas jedan krst.⁶⁷ A to će se ostvariti ako oni budu živjeli po istini (*veritatem facientes*).

b) Današnja molitva

Oremus et pro universis fratribus in Christum credentibus, ut Deus et Dominus noster eos, veritatem facientes, in una Ecclesia sua congregare et custodire dignetur.

Omnipotens sempiterne Deus, qui dispersa congregas et congregata conservas, ad gregem Filii tui placatus intende, ut,

⁶² U M 1962 ova se molitva naziva *Pro unitate Ecclesiae*.

⁶³ Po sebi je dvojbeno moliti za jedinstvo Crkve jer je Crkva jedna. Poslije se zato govori o jedinstvu onih koji vjeruju u Krista.

⁶⁴ *Variationes ...*, 20-21.

⁶⁵ *Isus ima umrijeti za narod; ali ne samo za narod nego i zato da raspršene sinove Božje skupi u jedno* (Iv 11,51-51).

⁶⁶ *Imam i drugih ovaca, koje nisu iz ovog ovčinjaka. I njih treba da dovedem i glas će moj čuti i bit će jedno stado, jedan pastir* (Iv 10,16).

⁶⁷ *Jedan Gospodin! Jedna vjera! Jedan krst! Jedan Bog i Otac sviju, nad svima i po svima i u svima!* (Ef 4,5-6).

quos unum baptismi sacramentum, eos et fidei iungat integritas et vinculum societatis caritatis.⁶⁸

Poziv na molitvu ostao je isti. Molitva je nešto izmijenjena. Sada se precizira da stado vjernika pripada Kristu. Osim toga, nakon dispersa congregas sada je još dodano et congregata conservas,⁶⁹ tj. neka Bog sabere raspršeno i sačuva sabrano, jer se, nažalost, uvijek mogu dogoditi nove podjele.

6. *Pro Iudaeis*

a) Povijest

Ova je molitva, gotovo identična u svim izvorima, bila u uporabi sve do godine 1951.

Oremus et pro perfidis Iudaeis: ut Deus et Dominus noster auferat velamen de cordibus eorum; ut et ipsi agnoscant⁷⁰ Iesum Christum, Dominum nostrum.

Non respondetur Amen, nec dicitur Oremus, aut Flectamus genua, aut Levate, sed statim dicitur:

Omnipotens sempiterna Deus, qui etiam iudaicam perfidiam a tua misericordia non repellis: exaudi preces nostras, quas⁷¹ pro illius populi obcaecatione deferimus; ut, agnita veritatis tuae luce, quae Christi est, a suis tenebris eruantur. Per eundem Dominum nostrum.⁷²

Evo kako je te molitve preveo Kniewald:

Molimo i za nevjerne Židove, da Bog i Gospod naš skine koprenu sa srđaca njihovih, te i oni spoznaju Isusa Krista, Gospoda našega.

Svemoguću vječnu Bože, koji ni židovsku nevjeru od svojega milosrđja ne odgoniš: usliši molitve naše, što ih radi zasljepljenosti onoga naroda prinosimo, da upoznavši istine Tvoje svjetlosti, koja je Krist, iz svoje se tame otme. Po istom Gospodu.⁷³

⁶⁸ Ova molitva, koja se ne nalazi u drevnim sakramentima, uvrštena je kao zborna molitva zavjetne mise za jedinstvo kršćana. Zanimljivo je da tamo umjesto *baptisma sacramentum* stoji *sacramentum baptismi*. Usp. M 2002, 1111.

⁶⁹ Izvor za ovaj dodatak je Gel 1870: *dispersum congrega adunatum que conserva*.

⁷⁰ GeV 414: "cognoscant"

⁷¹ GeV 415 ovdje umeće "tibi".

⁷² Navodimo iz zadnjeg izdanja prije reforme Pija XII. 1951.: *Missale Romanum ...*, Marietti, Torino – Rim, 1949., 149.

⁷³ D. Kniewald (prir.), *Rimski misal*, Zagreb, 1930.², 346.

b) Problematika izraza *perfidus* i *perfidia*

Po sebi *perfidus* bi bio suprotno od *fidelis*, značio bi, dakle, nevjeran, tj. bez vjere.⁷⁴ Stari dubrovački prijevod veli *prinevjerne Židove* i *židovsko nevjerstvo*.⁷⁵ Početkom 20. st. nalazimo izraze *otvrdnute Židove* i *židovsko otvrdnuće*.⁷⁶ Staroslavenski misal prevodi s: *nevěrnije Juděje* i *ljudějskije něvernosti*.⁷⁷ Poteškoća je u tome što riječ *perfidus* (onaj koji ne vjeruje), počinje značiti *nevjeran, nestalan*, a poslije dobiva još gore značenje prema kojem *perfidan* znači *podmukao i podao*.⁷⁸

Ivan XXIII. je na Veliki petak 1959. izbacio *perfidis*, a umjesto *iudaicam perfidiam* ubacio *Iudaeos*, što je svojim dekretom potvrdila i Kongregacija obreda 19. svibnja 1959. (Prot. U. 4/959).⁷⁹ Ni u kasnijim se obrascima *perfidis* i *iudaicam perfidiam* više ne pojavljuju.

c) Problematika izraza *koprena* i *zaslijepljenost*

Molitva je, očito, nadahnuta tekstem iz 2 Kor 3,12-16:

Imajući dakle takvo pouzdanje, nastupamo sa svom otvorenošću, a ne kao Mojsije koji je stavljao prijevjes na lice da sinovi Izraelovi ne vide svršetak prolaznoga. Ali otvrdnu im pamet. Doista, do dana današnjega zastire taj prijevjes čitanje Staroga zavjeta: nije im otkriveno da je u Kristu prestao. Naprotiv, kad god se čita Mojsije, do danas prijevjes zastire srce njihovo. Ali kad se Izrael obrati Gospodinu, *skinut će se prijevjes*.

Po sebi je ova molitva u skladu s kršćanskim shvaćanjem: Stari je zavjet ustupio mjesto Novome i po sebi – kako to govori Pavao – Židovi bi trebali prvi to prihvatiti kao prvoizabrani narod.⁸⁰ Međutim, u ovoj se molitvi očito izrazi *prijevjes* i *zaslijepljenost* smatraju prejakima, pogotovo u kontekstu višestoljetnog antisemitizma. Od 1965. ovi se izrazi više ne nalaze u molitvi za Židove.

⁷⁴ To se na svoj način naslanja na: Mt 17,16 *O rode nevjerni (genea apistos)!*

⁷⁵ *Vandjelja i knjighe apostolske istomacene iz Missala novoga Rimskoga u jezik slovinski*, Ragusa, 1784., 124.

⁷⁶ P. Vlašić (prir.), *Obredi Velike sedmice ...*, 151.

⁷⁷ *Rimski Misal slověnskím jezíkom přěsv. G. N. Urbani Papi VIII povelěnjem izdan, Romae, Typis polyglottis Vaticanis, 1927.*, 162.

⁷⁸ Tako *Rječnik hrvatskoga jezika*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Školska knjiga, Zagreb, 2000., 819.

⁷⁹ *Ephemerides liturgicae* 74(1960)133-134. Usp. još P. De Clerck, *La preghiera ...*, 869.

⁸⁰ Usp. Rim 9, 4-5: *Oni su Izraelci, njihovo je posinstvo, i Slava, i Savezi, i zakonodavstvo, i bogoštovlje, i obećanja; njihovi su i oci, od njih je, po tijelu, i Krist, koji je iznad svega, Bog blagoslovljen u vjekove. Amen.*

d) Prigibanje koljena

Prigibanje koljena, u svim zazivima, pa i u ovom, spominje se u Gelazijevu sakramentaru. Međutim, uskoro se samo u ovoj molitvi ispušta prigibanje koljena (*oremus; flectamus genua; levate*). Tako već *Ordo Romanus XXIV* (sredina 8. st.) određuje: *Ad ultimum pro Iudaeis non flectunt genua*⁸¹ i obrazlaže zbog čega: *quia ipsi hac die Dominum irridendo genua flectebant*.⁸² Jednako se i u *Rimsko-germanskom pontifikalu* (10. st.) spominje samo *oremus*, ali se ispušta prigibanje koljena (*flectamus genua; levate*).⁸³

Reformom Pija XII. Godine 1955. molitve su ostale iste, ali je ubačeno poklecanje.⁸⁴

e) Novi obrasci molitve za Židove

Nakon što je Ivan XXIII. izbacio *perfidis* i *iudaicam perfidiam* Pavao VI. je dekretom od 7. ožujka 1965. posvema promijenio molitvu za Židove uz obrazloženje: *ut spiritui et decretis de re oecumenica sacrosancti Concilii Vaticani II congrueret*.⁸⁵

Sada je to ovako glasilo:

Oremus et pro Iudaeis; ut Deus et Dominus noster faciem suam super eos illuminare dignetur; ut et ipsi agnoscant omnium Redemptorem, Iesum Christum Dominum nostrum.

*Omnipotens sempiterne Deus, qui promissiones tuas Abrahae et semini eius contulisti: Ecclesiae tuae preces clementer exaudi; ut populus acquisitionis antiquae ad Redemptionis mereatur plenitudinem pervenire. Per Dominum nostrum.*⁸⁶

Evo hrvatskog prijevoda iz toga vremena:

⁸¹ M. Andrieu (prir.), *Nav. dj.*, 288. Usp. još PL 78,950.

⁸² *Ordines Romani XII* (br. 29) u: M. Righetti, *Storia liturgica*, 2, Ancora, Milano, 1969., 225. Slično objašnjenje daje i Amalarija iz Metz (820.) *U svim molitvama prigibamo koljeno (...) osim kada molimo "pro perfidis Iudaeis". Jer, oni su prigibali koljeno pred Kristom, a time su zapravo dobar običaj prometnuli u njegovu suprotnost, jer su to činili, da bi mu se narugali*. Usp. Amalarius de Metz: *De ecclesiasticis officiis* 1, 13, u: J. M. Hanssens (prir.), *Amalarii episcopi liturgica omnia*, tri sveska, Rim, 1948.-1950.

⁸³ Usp. C. Vogel – R. Elze, *Le Pontifical romano-germanique du dixième siècle. Le texte*, 2, ordo XCIX, br. 324-325, st. 89.

⁸⁴ *Ordo Hebdomadae Sanctae ...*, 96.

⁸⁵ R. Kasczynski (prir.), *nav. dj.*, br. 393., 127. Tu promjenu, započetu dokumentom Drugoga vatikanskog sabora *Nostra aetate* pozdravljaju i Židovi. Usp. K. Da-Don, *Židovstvo. Život, teologija i filozofija*, Profil, Zagreb, 2004., 197-198.

⁸⁶ *Variationes ...*, 21-22.

Molimo i za Židove: da se Bog i Gospodin naš udostoji rasvijetliti ih sjajem svoga lica, da bi i oni priznali sveopćeg Otkupitelja, Isusa Krista našega Gospodina.

Svemogućí vječni Bože, koji si dao svoja obećanja Abrahamu i njegovu potomstvu: milostivo usliši molitve svoje Crkve, da bi u starini stečeni narod zavrijedio postići puninu otkupljenja. Po Gospodinu.⁸⁷

Govor je pozitivan. Molitva da Židovi spoznaju Krista kao Spasitelja i dođu do punine otkupljenja stavljena je u kontekst obećanja danih Abrahamu, a za Židove se uzima častan biblijski naziv *stečeni narod*.⁸⁸

f) Današnji obrasci

Misali iz 1970., 1975. i 2002. donose posve novu molitvu:

Oremus et pro Iudaeis, ut, ad quos prius locutus est Dominus Deus noster, eis tribuat in sui nominis amore et in sui foederis fidelitate proficere.

Omnipotens sempiterne Deus, qui promissiones tuas Abrahae eiusque semini contulisti, Ecclesiae tuae preces clementer exaudi, ut populus acquisitionis prioris ad redemptionis mereatur plenitudinem pervenire.⁸⁹

U hrvatskom prijevodu:

Molimo i za Židove: njima je prvima Gospodin Bog naš govorio. Neka im dade da rastu u njegovoj ljubavi i vjernosti Savezu.

Svemogućí vječni Bože, ti si dao svoja obećanja Abrahamu i njegovu potomstvu: usliši molitve svoje Crkve i narod Izraelski, svoju prvu baštinu, privedi punom otkupljenju.⁹⁰

Poziv na molitvu izražava poštovanje prema židovskom narodu, ali ostaje otvoren prema njihovu prihvaćanju Spasitelja. Tek ukoliko oni budu rasli u Božjoj ljubavi i vjernosti Savezu, mogu dospjeti do vjere u Krista, što se izrijeком i govori: moli se da Bog koji je vjeran obećanjima danim Abrahamu, dovede izraelski narod punini spasenja u Kristu. Dakle, bez ikakvih negativnih konotacija Crkva moli – što je po sebi razumljivo – da se svi narodi, uključujući narod kojeg je Bog prvog izabrao, nađu u Kristovu spasenju.

⁸⁷ *Obnovljeni obred ...*, 105-106.

⁸⁸ Usp. 1 Pt 2,9; Izl 19, 5-6.

⁸⁹ M 2002, 319.

⁹⁰ VT 1990, 131.

g) Današnje molitve za one koji se žele služiti Misalom iz 1962.

Dana 7. srpnja 2007. papa Benedikt XVI. apostolskim je pismom "Summorum Pontificium" dao dopuštenje da se, *osim u svetom trodnevlju*, misa može slaviti i po Tridentском misalu, odnosno zadnjem njegovom izdanju iz 1962. godine.⁹¹ Međutim, već 4. veljače 2008. Benedikt XVI. određuje nove molitve za Židove koje se trebaju ubaciti u Misal iz 1962. za one koji bogoslužje Velikog petka žele slaviti prema tome Misalu:

Nota Državnog tajništva. Obzirom na odredbe sadržane u motupropriju "Summorum Pontificium" od 7. lipnja 2007. glede mogućnosti uporabe zadnjeg izdanja Rimskog misala prije Drugoga vatikanskog sabora, objavljen 1962. vlašću Ivana XXIII., sveti otac Benedikt XVI. odredio je da se *Molimo i za Židove* bogoslužja Velikog petka koja se nalazi u rečenom *Rimskom misalu* zamijeni sljedećim tekstom:

Oremus et pro Iudaeis

Ut Deus et Dominus noster illuminet corda eorum, ut agnoscant Iesum Christum salvatorem omnium hominum.

Oremus. Flectamus genua. Levate.

Omnipotens sempiterne Deus, qui vis ut omnes homines salvi fiant et ad agnitionem veritatis veniant, concede propitius, ut plenitudine gentium in Ecclesiam Tuam intrante omnis Israel salvus fiat. Per Christum Dominum nostrum. Amen.

Ovaj se tekst treba upotrebljavati od tekuće godine u svim slavljenjima bogoslužja Velikog petka prema rečenom *Rimskom misalu*. U Vatikanu, 4. veljače 2008.⁹²

U ovim se molitvama ne spominje da su Židovi prvi izabrani narod niti vjernost savezu kao put do spoznaje Krista.

7. *Pro iis qui in Christum non credunt*

a) Povijest

Ova je molitva u svim izvorima sve do 1965. ostala nepromijenjena. U vremenu nastanka ove molitve još je bilo dosta pripadnika poganskih religija (novopridošli barbarski narodi), tako da je razumljiv njezin sadržaj:

⁹¹ Usp. http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/motu_proprio/documents/hf_ben-xvi_motu-proprio_20070707_summorum-pontificium_lt.html od 29. listopada 2010.

⁹² *L'Osservatore Romano* od 6. veljače 2008.: <http://www.vaticano.altevista.org/031q01.pdf> (20. veljače 2012.). Tekst odredbe je na talijanskom, a molitva na latinskom.

Oremus, et pro paganis, ut Deus omnipotens auferat iniquitatem a cordibus eorum et relictis idolis suis convertantur ad Deum vivum et verum et unicum Filium eius Iesum Christum Deum et Dominum nostrum.

Omnipotens sempiterne Deus, qui non mortem peccatorum sed vitam semper inquiris, suscipe propitius orationem nostram et libera eos ab idolorum cultura et aggrega Ecclesiae tuae sanctae ad laudem et gloriam nominis tui.

Valja zapaziti: pogani trebaju napustiti svoje idole, ali se i osloboditi *idolorum cultura*. Svjedočanstvo je to kako se Crkva, nakon što su se pokrstili barbarski narodi, još stoljećima borila protiv poganskih običaja.⁹³ S reformom Pija XII. godine 1956. ova je molitva ostala ista, ali joj je dodan naslov *Pro conversione infidelium*.

b) Današnja molitva

Današnji poziv na molitvu i sama molitva istovjetni su obrascima uvedenima još 1965. godine.⁹⁴

Oremus et pro iis qui in Christum non credunt, ut, luce Sancti Spiritus illustrati, viam salutis et ipsi valeant introire.

Omnipotens sempiterne Deus, fac ut qui Christum non confitentur, coram te sincero corde ambulantes, inveniant veritatem, nosque, mutuo proficientes semper amore et ad tuae vitae mysterium plenius percipiendum sollicitos, perfectiores effice tuae testes caritatis in mundo.

Za one koji ne vjeruju u Krista, ne govori se da trebaju otkloniti bezakonje (*auferat iniquitatem*) iz svoga srca, niti se govori o krivim bogovima, nego se jednostavno za njih moli svjetlost Duha Svetoga, da bi mogli pronaći put spasenja. U samoj molitvi ističe se način kako to postići: moli se da oni koji ne vjeruju u Krista pred Bogom hode iskrena srca (*sincero corde ambulantes*), a da im kršćani dadu lijepo svjedočanstvo (*tuae testes caritatis in mundo*).

8. *Pro iis qui in Deum non credunt*

Oremus et pro iis qui Deum non agnoscunt, ut, quae recta sunt sincero corde sectantes, ad ipsum Deum pervenire mereantur.

Omnipotens sempiterne Deus, qui cunctos homines condidisti, ut te semper desiderando quaerent et inveniendo quiescerent, praesta, quaesumus, ut inter noxia quaeque obstacula omnes, tuae signa pietatis et in te credentium testimonium bonorum

⁹³ A što reći za današnje sljedbenike magije, astrologije, numerologije ...

⁹⁴ Usp. *Variationes* ..., 22.

operum percipientes, te solum verum Deum nostrique generis Patrem gaudeant confiteri.

Ovo je nova molitva. Prvi put se pojavljuje u Misalu iz godine 1970. U prijašnjim vremenima bila je nepoznata pojava ateizma i agnosticizma: molilo se za obraćenje idolopoklonika i onih koji su odlutali od vjere ili iz Crkve. Danas međutim Crkva smatra da valja moliti i za one koji jednostavno ne vjeruju u Boga. Polazi se od uvjerenja da je Bog usadio u srce svakoga čovjeka želju da ga nađe, jer, *nemirno je srce naše dok se ne smiri u tebi*.⁹⁵ Na putu obraćenja takvih ljudi snažnu ulogu treba imati upravo dobro svjedočanstvo vjernika: uz duboku čežnju vlastitog srca te uz dobar primjer vjernika kršćana, Bog će dati da povjeruju i oni koji trenutno Boga ne priznaju.

9. *Pro rempublicam moderantibus*

a) Povijest

Svi izvori do godine 1956. donose gotovo istovjetnu molitvu za rimskoga cara i Rimsko Carstvo (s time da se od 1860. ova molitva mogla ispustiti):

Oremus et pro christianissimo imperatore nostro⁹⁶ N... ut deus et dominus noster subditas illi faciat omnes barbaras nationes ad nostram perpetuam pacem.

Omnipotens sempiterne deus in cuius manu sunt omnium potestates et omnia iura regnorum, respice ad romanum⁹⁷ benignus Imperium, ut gentes quae in sua feritate confidunt, potentiae tuae dexterarum comprimantur.

U vremenu nastanka ove molitve bilo je još dosta nekrštenih naroda ("barbara"). Uloga kršćanskog cara jest da pokori (i pokrsti) te narode i tako uspostavi mir. Tako *pax Romana* postaje *pax christiana*. Nadalje, kao što je bilo spomenuto, godine 1860. dana je mogućnost da se ova molitva posve ispusti. Tako je ne nalazimo u spomenutom dubrovačkom izdanju iz 1921.,⁹⁸ a nema je ni u Kniewalda.⁹⁹

⁹⁵ Augustin, *Ispovijesti*, 1,1, KS, Zagreb, 1973. Latinski: *inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te* u: Confessiones (prir. L. Verheijen), Brepols, Turnhout, 1981.

⁹⁶ GeV 406 i Gel 661 dodaju: *vel rege nostro*.

⁹⁷ Gev 407 i Gel 663 imaju nešto izmijenjen početak: *Omnipotens sempiterne Deus, qui regnis omnibus aeterna potestate dominaris, respice propicius ad romanum sive Francorum benignus imperium*.

⁹⁸ P. Vlašić (prir.), *Obredi Velike sedmice ...*, 148-152.

⁹⁹ D. Kniewald (prir.), *Rimski misal ...*, 344-345.

Reformom iz 1956. donosi se nova molitva za upravitelje država:

Oremus et pro omnibus res publicas moderantibus, eorumque ministeriis et potestatibus: ut Deus et dominus noster mentes et corda eorum secundum voluntatem suam dirigat ad nostram perpetuam pacem.

Omnipotens sempiterne Deus in cuius manu sunt omnium potestates et omnia iura regnorum, respice benignus ad eos, qui nos in potestate regunt; ut ubique terrarum dextera tua protegente, et religionis integritas, et patriae securitas indesinenter consistat.

Prvi je dio molitve preuzet iz prethodnog misala gdje se spominju kraljevstva, a u drugom, novom dijelu još se uvijek spominje vladanje (*regunt*).

b) Današnja molitva

Oremus et pro omnibus rempublicam moderantibus, ut Deus et Dominus noster mentes et corda eorum secundum voluntatem suam dirigat ad veram omnium pacem et libertatem.

Omnipotens sempiterne Deus, in cuius manu sunt hominum corda et iura populorum, respice benignus ad eos, qui nos in potestate moderantur, ut ubique terrarum populorum prosperitas, pacis securitas et religionis libertas, te largiente, consistant.

U molitvi više nema izraza vladati (*regunt*), nego se govori *moderantur* (upravljati, usmjeravati). Osim mira sada se, kao važna oznaka društvenoga života, prvi put spominje i sloboda, napredak, sigurnost i vjerske slobode.

10. *Pro tribulatis*

Oremus, dilectissimi nobis, Deum Patrem omnipotentem, ut cunctis mundo purget erroribus, morbos auferat, famem depellat, aperiat carceres, vincula solvat, viatoribus securitatem, peregrinantibus reditum, infirmantibus sanitatem atque morientibus salutem indulgeat.

Omnipotens sempiterne Deus, maestorum consolatio, laborantium fortitudo, perveniant ad te preces de quacumque tribulatione clamantium, ut omnes sibi in necessitatibus suis misericordiam tuam gaudeant affuisse.

Ova se molitva razlikuje od svih izvora do godine 1970. u dvije pojedinosti. Sadašnja molitva prvi put spominje spasenje umirućih (*atque morientibus salutem indulgeat*), dok ispušta nakanu za sretan povratak pomoraca (*navigantibus portum salutis indulgeat*). Zanimljivo je da oba hrvatska prijevoda kao mogućnost

ipak dodaju molitvu za pomorce: *dade sigurnost putnicima (i pomorcima), povratak iseljenicima*.¹⁰⁰

ZAKLJUČAK

Sveopća molitva u misi na koncu službe riječi (iza homilije) vuče svoje podrijetlo iz 1. st., kako je to zasvjedočeno još u 1 Tim 2,1-3, i kako svjedoče crkveni pisci još od 2. st. (Justin, Klement Rimski, Hipolit Rimski, Augustin). Iz još posve nerazjašnjenih razloga ova je molitva koncem 5. st. zamijenjena litanjskim molitvama prije službe riječi. Kao molitva koja slijedi poslije homilije obnovljena je tek liturgijskom reformom Drugoga vatikanskog sabora. Međutim, Sveopća molitva Velikoga petka na koncu službe riječi, a prije klanjanja Križu zadržala se od 3. st. do danas (očito zbog toga što bogoslužje Velikog petka nije misa). Danas se sastoji od deset poziva na molitvu s odgovarajućim molitvama za različite potrebe: Za Crkvu, papu, biskupe, vjernike, katekumene, jedinstvo kršćana, Židove, nekršćane, nevjernike, upravitelje država, za različite potrebe. Većina ovih obrazaca ostala je nepromijenjena do danas, a reformama od Pija XII. do Benedikta XVI. neki su zazivi modificirani, a neki promijenjeni. Molitva za cara zamijenjena je molitvom za upravitelje država, dodana je molitva za one koji ne vjeruju u Boga, a donesene su posve nove molitve za Židove, za jedinstvo kršćana i za nekršćane. Sveopća molitva Velikog petka dragocjena je baština Crkve, a po sebi i model kako bi se ponovno mogla oplemeniti sveopća molitva u sklopu euharistije, s time da se opravdano postavlja pitanje o smislu zaziva *Kyrie eleison* i zborne molitve prije službe riječi u današnjem redu mise, budući da je zborna molitva u povijesti vrlo vjerojatno *sabirala* i zaključivala molitvene nakane sveopće molitve nakon homilije.

¹⁰⁰ Zanimljiv je i hrvatski prijevod *peregrinantibus reditum*. Naime, *peregrinor* po sebi može značiti boraviti izvan zavičaja, ali i biti hodočasnik. U prijevodu iz 1984. govori se o povratku *iseljenika*, a taj izraz u nas redovito označava Hrvate izvan domovine, što je još očitije u prijevodu iz 1971.: *povratak onima izvan domovine*. Nijemci govore o hodočasnici i putnicima: *den Pilgernden und Reisenden eine glückliche Heimkehr*, a Talijani općenito o onima koji su daleko od kuće: *il ritorno ai lontani da casa*.

UNIVERSAL PRAYER FOR THE GOOD FRIDAY LITURGY

Summary

The universal prayer at the end of the liturgy of the Word draws its origins back to apostolic times and it is one of the oldest components of Christian liturgy ever. When it was replaced with litaney prayers before the liturgy of the Word at the end of the 5th century, the universal prayer has remained at its original and logical place – after homily – only in the Good Friday liturgy, and that so even since the 3rd century to the present. Today it consists of ten calls to prayer with relevant prayers for various needs: for the Church, Pope, bishops, the faithful, catechumens, unity of Christians, Jews, non-Christians, unbelievers, state governors, and for various needs. Throughout history some prayers have changed (the prayer for the emperor has been replaced with the prayer for state governors), some added (for those who do not believe in God), and some completely modified (prayer for the Jews, for the unity of Christians and for non-Christians). The universal prayer for Good Friday represent precious treasure of the Church and by itself also a model in which way to enrich the universal prayer again in the Eucharist.

Key words: *Universal prayer, Kyrie eleison, Good Friday, prayer for the emperor, unity of Christians, prayer for the Jews, Roman missal.*